

ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ; ІНЖЕНЕРНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922.7

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.1>

Папуша В. В.

*кандидат психологічних наук,**доцент кафедри психології та інклюзивної освіти**Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*

ПРОФЕСІЙНА ДЕСТРУКЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

PROFESSIONAL DESTRUCTION AS A SUBJECT OF PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Стаття присвячена проблемі професійно зумовлених деструкцій. З позиції чотирьохкомпонентної структури особистості розглянуто об'єктивні, суб'єктивні та об'єктивно-суб'єктивні фактори, що ініціюють професійну деструкцію, проаналізовано основні форми їхнього прояву. Виокремлено групи основних детермінант професійних деструкцій, що створюють умови для їх формування. З'ясовано, що за своєю природою професійні деструкції становлять різні види психологічних стрес-факторів, що опосередковують виникнення стрес-синдромів. Багаторічне виконання професійної діяльності супроводжується особистісним та професійним зростанням, задоволеністю працею і підвищенням продуктивності. Закцентувано увагу на тому, що на початкових стадіях професійного становлення неминучими є періоди стабілізації позитивних приростів, але вони мають недовготривалий характер. Обґрунтовано, що процес професійної стагнації може переживатися суб'єктом як психологічний стрес. У разі недостатніх адаптивних можливостей переживання стресу проявляється у стійких стрес-синдромах. До психологічних детермінант професійних деструкцій віднесено використання різних форм психологічного захисту, які не забезпечують душевного благополуччя суб'єкта. Трансформаційні процеси в мотиваційній сфері суб'єкта діяльності породжують вивчену безпорадність. Це звичка жити, не чинячи опору, не беручи відповідальності на себе. Розвитку професійних деструкцій сприяє напруженість праці та її емоційна насиченість. Показано, що для професійної діяльності, наприклад педагогічної, характерні такі прояви деформацій, як: актуалізація акцентуацій характеру, предметно-центрована орієнтація, розвиток ригідності сприймання, догматичність мислення, а також надлишкова самовпевненість. Серед причин професійної деструкції виокремлено: професійне відчуження, яке проявляється в емоційній нестійкості, низькій самооцінці, пасивності. Характерними поведінковими ознаками професійного відчуження є: маргіналізм, замкненість, втрата ідентичності і як наслідок цинізм і перебільшення своїх заслуг і достоїнств. Необхідність мінімізації впливу негативних чинників на професійний розвиток суб'єкта діяльності актуалізує дослідження свідомих та несвідомих механізмів запобігання явищам професійної деструкції.

Ключові слова: професійна деструкція, види, форми, чинники, умови, діяльність, суб'єкт.

The article is devoted to the problem of professionally caused destructions. Objective, subjective and objective-subjective factors that initiate professional destruction are considered from the standpoint of the four-component structure of the personality, and the main forms of their manifestation are analyzed. Groups of the main determinants of professional destructions that create conditions for their formation are singled out. It was found that by their nature, professional destructions constitute various types of psychological stress factors that mediate the occurrence of stress syndromes. Long-term professional activity is accompanied by personal and professional growth, job satisfaction and increased productivity. Attention is focused on the fact that at the initial stages of professional development, periods of stabilization of positive gains are inevitable, but they are of a short-term nature. It is substantiated that the process of professional stagnation can be experienced by the subject as psychological stress. In the case of insufficient adaptive capabilities, experiencing stress manifests itself in persistent stress syndromes. Psychological determinants of professional destruction include the use of various forms of psychological protection that do not ensure the mental well-being of the subject. Transformational processes in the motivational sphere of the subject of activity give rise to learned helplessness. It is the habit of living without resistance, without taking responsibility for oneself. The development of professional destruction is facilitated by the intensity of work and its emotional saturation. It is shown that professional activities, such as pedagogical ones, are characterized by such manifestations of deformations as: actualization of character accentuations, subject-centered orientation, development of rigid perception, dogmatic thinking, as well as excessive self-confidence. Among the causes of professional destruction, the following are highlighted: professional alienation, which manifests itself in emotional instability, low self-esteem, passivity. Characteristic behavioral signs of professional alienation are: marginalism, isolation, loss of identity and, as a result, cynicism and exaggeration of one's merits. The need to minimize the impact of negative factors on the professional development of the subject of activity actualizes the research of conscious and unconscious mechanisms for preventing the phenomena of professional destruction.

Key words: professional destruction, types, forms, factors, conditions, activity, subject.

Вступ. Багаторічне виконання професійної діяльності призводить до появи професійної втоми, до виникнення психологічних бар'єрів, збіднення репертуару способів виконання діяльності, втрати професійних умінь і навичок, зниження працездат-

ності [6, с. 192]. Опанування професією неминуче супроводжується змінами як в структурі діяльності, так і в структурі особистості професіонала. Ці зміни мають, з одного боку, позитивний характер, коли відбувається посилення та інтенсивний розви-

ток якостей, що сприяють успішності в діяльності, з іншого – негативний характер, що виявляється у зміні, придушенні та навіть руйнуванні окремих компонентів структури особистості [7, с. 498]. Актуальність дослідження професійних деструкцій зумовлена необхідністю мінімізації впливу негативних чинників на професійний розвиток суб'єкта діяльності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

В останні десятиліття спостерігається сплеск інтересу науковців до умов, механізмів, чинників, детермінант, що порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність, стійкість, негативно позначаються на продуктивності діяльності. Розлогий аналіз професійних дисгармоній у професійній діяльності подано в наукових працях [2, с. 80; 3, с. 248; 4, с. 20].

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми показав, що до основних ознак (показників) професійної деструкції особистості зараховують: 1) відставання, уповільнення професійного розвитку порівняно з віковими та соціальними нормами; 2) дезінтеграцію професійного розвитку, розпад професійної свідомості і як наслідок – нереалістичні цілі, хибні смисли праці та професійні конфлікти; 3) низьку професійну мобільність, невміння пристосуватися до нових умов праці та дезадаптацію; 4) появу раніше відсутніх негативних якостей, відхилень від соціальних та індивідуальних норм професійного розвитку, що змінюють профіль особистості; 5) появу деформацій особистості (наприклад, емоційного вигорання і виснаження).

До головних формовиявлень професійних деструкцій належать: професійні деформації, професійно зумовлені акцентуації, завчена безпорадність, професійна відчуженість та стагнація.

Мета статті – розкрити суть та охарактеризувати взаємодію та взаємовплив соціально-психологічних чинників, що обумовлюють зміст професійних деструкцій суб'єкта діяльності.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення можливих деструктивних змін у структурі особистості розглянемо її психологічну будову. Ґрунтуючись на розумінні особистості як суб'єкта соціальних стосунків і активної діяльності, спроєктовано 4-компонентну структуру особистості.

Системоутворювальним чинником особистості є спрямованість. Вона характеризується системою домінуючих потреб і мотивів. Як компоненти професійної спрямованості виокремлюють: мотиви (наміри, інтереси, схильності, ідеали); ціннісні орієнтації (сенс праці, заробітна плата, добробут, кваліфікація, кар'єра, соціальне становище); професійну позицію (ставлення до професії, установки, очікування і готовність до професійного розвитку). Деструктивна зміна професійної спрямованості призводить до професійного відчуження і зниження мотивації досягнення професійних успіхів (завчена безпорадність).

Другою підструктурою є підструктура досвіду, а це знання, вміння та навички. Негативні зміни цієї підструктури проявляються в консервації професійного досвіду.

Третю підструктуру особистості утворюють окремі психологічні процеси (відчуття, сприйняття, увага, уявлення, мислення, мовлення, пам'ять, уява, почуття і воля). Тривала «експлуатація» одних і тих самих пізнавальних процесів призводить до зміни рівня їхньої вираженості.

Четвертою підструктурою особистості є професійно значущі психофізіологічні властивості. Розвиток цих властивостей відбувається під час опанування діяльності. До цієї підструктури належать такі якості, як зорова і рухова координація, окомір, нейротизм, екстраверсія, реактивність. Надмірний прояв цих психофізіологічних властивостей породжує професійні акцентуації.

Будь-яка діяльність впливає на людину в цілому. Багато її властивостей виявляються незатребуваними, інші, що сприяють успішності, «експлуатуються» роками. Дослідники вказують, що багаторічне виконання професійної діяльності в разі хорошої адаптивності особистості супроводжується особистісним і професійним зростанням, задоволеністю працею і підвищенням продуктивності. Навіть у цьому випадку неминучі періоди стабілізації. На початкових стадіях вони недовготривалі, в подальшому збільшуються. У крайніх випадках доречно говорити про настання професійної стагнації особистості.

Стагнація може переживатися суб'єктом як психологічний стрес. У разі недостатніх адаптивних можливостей переживання стресу проявляється у стійких стрес-синдромах. Особистість особливо вразлива до появи професійних стрес-синдромів у моменти криз свого професійного становлення. Непродуктивний вихід із них спотворює подальший професійний розвиток суб'єкта у вигляді стійких стрес-синдромів (хронічних станів зниженої працездатності, деструкцій і деформацій).

Умовно можна виокремити три групи основних детермінант професійних деструкцій, які за своєю природою становлять різні види психологічних стрес-факторів, що опосередковують виникнення стрес-синдромів:

1) об'єктивні детермінанти, пов'язані із соціально-професійним середовищем (соціально-економічна ситуація, імідж і характер професії, професійно-просторове середовище) – зовнішні стрес-фактори;

2) суб'єктивні детермінанти, зумовлені особливостями особистості та характером професійних взаємин – внутрішні стрес-фактори;

3) об'єктивно-суб'єктивні детермінанти, породжувані системою та організацією професійного процесу, якістю управління, професіоналізмом керівників, організаційні стреси.

У процесі виконання професійної діяльності суб'єкт діяльності повторює одні й ті самі дії та операції. У типових умовах праці стає неминучим утворення стереотипів здійснення професійних функцій та дій. Вони спрощують виконання професійної діяльності, підвищують її визначеність, полегшують взаємини з колегами. Стереотип («твердий від-

биток») фіксований порядок здійснення умовно-рефлекторних дій, що формується в людини під впливом чинників середовища. Адаптивна функція стереотипної поведінки очевидна. По-перше, в еволюції відбираються індивідуально-значущі (его-центричні) поведінкові структури. По-друге, стереотипізація – це шлях економії сил та енергії: поведінка за принципом проб і помилок у кожній конкретній ситуації безумовно не вигідна, тож дії за заздалегідь сформованим шаблоном є, вочевидь, оптимальним способом вибору з різноманіття можливостей. По-третє, стереотипність – це шлях уніфікації реакцій, які суб'єкти діяльності використовують у контактах. Можна констатувати, що професійні стереотипи мають безсумнівні переваги для людини і є основою утворення багатьох професійних деформацій особистості [1, с. 50]. Стереотипи – неминучий атрибут професіоналізації фахівця; утворення автоматизованих професійних умінь і навичок, становлення професійної поведінки неможливі без нагромадження несвідомого досвіду і установок. І настає момент, коли професійне несвідоме перетворюється на стереотипи мислення, поведінки та діяльності.

До психологічних детермінант професійних деструкцій належать застосування різних форм психологічного захисту. Багато видів професійної діяльності характеризуються значною невизначеністю, що спричиняє психічну напруженість, часто супроводжуються негативними емоціями, деструкціями очікувань. У цих випадках вступають у дію захисні механізми психіки. З величезного різноманіття видів психологічного захисту на утворення професійних деструкцій впливають механізми заперечення, раціоналізація, витіснення, проєкція, ідентифікація, відчуження. Однак, психологічний захист у цьому разі має патологічний характер, що не забезпечує душевне благополуччя людини. Деструкції проявляються у спотворенні реальності, знеціненні значущості того, що відбувається, неадекватній професійній «Я-концепції», цинічному ставленні до світу, перенесенні відповідальності або її суб'єктивному неприйнятті, звуженні життєвих смислів до рівня професійних, центруванні на миттєвих вигодах. А. Маслоу [10, с. 135] позначав деформації особистісно-сміслової сфери як метапатології, які, в свою чергу, є причиною порушень смислової регуляції діяльності та ведуть до «зниження людяності».

Розвитку професійних деструкцій сприяє емоційна напруженість професійної праці [11, с. 80]. Часто повторювані негативні емоційні стани зі зростанням стажу роботи знижують фрустраційну толерантність професіонала, що може призвести до розвитку професійних деструкцій. Емоційна насиченість професійної діяльності призводить до підвищеної дратівливості, перезбудження, тривожності, нервових зривів. Такий нестійкий стан психіки отримав назву синдрому «емоційного вигорання». Цей синдром найчастіше спостерігається у спортивних тренерів, лікарів, управлінців, соціальних працівників. Його наслідком можуть стати незадоволеність

професією, втрата перспектив професійного зростання, а також різного роду професійні деструкції особистості.

На розвиток деформацій суб'єкта діяльності чималий вплив має зниження рівня його інтелекту. Дослідження загального інтелекту дорослих показують, що зі зростанням стажу роботи він знижується. Звичайно, тут мають місце вікові зміни, але головна причина полягає в особливостях діяльності. Незатребувані інтелектуальні здібності професіонала поступово згасають.

В ході широкомасштабного дослідження В. Семиченко здійснила комплексний аналіз змін, які відбуваються з педагогічними працівниками на всіх рівнях: в пізнавальних стратегіях, емоційній сфері, мотивації, засобах взаємодії з іншими людьми тощо. Дослідницею виявлено, що педагогічна діяльність призводить до таких особистісних деформацій: посилення акцентуацій характеру педагогів, фіксація і загострення саме тих схильностей, які в процесі професійної підготовки виявлялися лише як тенденція; зміна структури цілепокладання. Виникає пріоритет локальних, проміжних цілей над пролонгованими, предметноцентрична орієнтація; своєрідна девальвація методологічних і загальнотеоретичних знань, переважання прагматичних установок; поява «комплексу загрози авторитету», сприйняття дій оточуючих як таких, що спрямовані проти особистості вчителя; розвиток ригідності сприйняття, мислення, мови, фіксація мовних штампів та експресивних засобів самовираження; відчуття певної самодостатності, припинення професійного зростання і особистісного розвитку, переконаність в тому, що наявний рівень забезпечує всі професійні потреби; неправомірне розширення уявлень про ступінь втручання в життя інших людей, прийняття на себе тих проблем, які не входять в компетенцію педагога, безцеремонне втручання в будь-які події; закріплення і актуалізація недоцільних систем психологічного захисту, який «включається» автоматично, навіть якщо ситуація не вимагає цього; жорстка фіксація в професійній позиції, навіть в інших життєвих системах педагог поводить себе як абсолютний, єдино відповідальний носій навчальних, виховних і розвивальних відносин, вважає, що тільки його втручання забезпечує необхідну гармонію в світі [4, с. 20].

Деструкції зумовлені також тим, що в кожній людині є межа розвитку рівня освіти та професіоналізму. Вона залежить від соціально-професійних установок, індивідуально-психологічних особливостей, емоційно-вольових характеристик [11, с. 82]. Причинами утворення порогів розвитку можуть стати психологічне насичення професійною діяльністю, незадоволеність іміджем професії, низькою зарплатою, відсутністю моральних стимулів.

Факторами, що ініціюють розвиток професійних деструкцій, є різні акцентуації характеру особистості. У кожного акцентуованого фахівця свій ансамбль деформацій, і вони чітко проявляються в діяльності та професійній поведінці. Іншими словами, профе-

сійні акцентуації – це надмірне посилення деяких рис характеру, а також окремих професійно зумовлених властивостей і якостей особистості [5, с. 50].

Рефлексивний аналіз спеціальної літератури показав, що вікові зміни можуть бути факторами, які ініціюють розвиток професійних деструкцій. Фахівці в галузі психогеронтології [8, с. 580]. відзначають такі види та ознаки психологічного старіння людини:

– соціально-психологічне старіння, що виявляється в ослабленні інтелектуальних процесів, перебудові мотивації, зміні емоційної сфери, виникненні дезадаптивних форм поведінки, зростанні потреби у схваленні тощо;

– морально-етичне старіння, що виявляється в нав'язливому моралізуванні, скептичному ставленні до молодіжної субкультури, протиставленні сьогодення минулому, перебільшенні заслуг свого покоління тощо;

– професійне старіння, що характеризується несприйнятливостю до нововведень, канонізацією індивідуального досвіду і досвіду свого покоління, труднощами освоєння нових засобів праці та виробничих технологій, зниженням темпу виконання професійних функцій тощо.

Однією з форм інтелектуального знецінення і не тільки засобом захисту власної точки зору, а й підвищення та зміцнення почуття власної цінності виступає упередження. Більшість дослідників одноставні в тому, що виникнення упереджень – дуже складний процес [12, с. 1580]. Один із моментів, що призводить до утворення упереджень, включно зі стереотипами є схильність людини до надузгалянь (когнітивні помилки). Наприклад, досвід, набутий у спілкуванні з однією людиною, або відомості про окремих індивідів екстраполюються на всіх членів групи, до яких вони належать. Або якості, які виявляються в одній людині, приписуються всім членам групи. Таким чином, спрощується сприйняття, відмінності не помічаються «поле сприйняття» стає недиференційованим.

Зміна мотиваційної сфери в процесі діяльності породжують вивчену безпорадність. Це звичка жити, не чинячи опору, не беручи відповідальності на себе. Вона виникає внаслідок частого відсутності справжнього зв'язку між діями по відношенню до роботи та результатом цих дій у навколишньому середовищі, коли суб'єкт діяльності багаторазово переконується в непродуктивності та непотрібності власних дій і вчинків. Виникнення вивченої безпорадності зумовлене настанням неприємних для професіонала подій, невідконтрольних його волі. На формування цього явища великий вплив має локус контролю.

Мотиваційний дефіцит проявляється в гальмуванні спроб активного втручання в ситуацію; когнітивний – у труднощах подальшого навчання тому, що в аналогічних ситуаціях дія може виявитися цілком ефективною; емоційний – у пригніченому стані, що виникає через безплідність власних дій. В науковій літературі описано 7 емпіричних референтів відчуття безпорадності, що виникає у про-

фесійній діяльності, а саме: бажання швидше впоратися з ситуацією; бажання припинити всі зусилля; втрата самоконтролю; віра у свою особисту нездатність вирішити ситуацію; бажання втекти від цієї ситуації; гнів на самого себе; гнів щодо зовнішніх об'єктів. Вирішальним в стан безпорадності є переконання суб'єкта у власній неспроможності впливати на результати діяльності. Цей набір переживань пов'язаний насамперед із подіями, які призвели до невдачі. Втрата самоконтролю зумовлює появу двох психологічних наслідків: 1) відволікає суб'єкта від пізнавальної діяльності, пов'язаної з пошуком альтернативних варіантів дій та цілеспрямованим вирішенням завдання; 2) фокусує увагу на поточному емоційному стані та своїх негативних почуттях.

Розрізняють безпорадність ситуативну та особистісну. Ситуативна безпорадність це тимчасова реакція на ті чи інші не підконтрольні людині події.

Особистісна безпорадність – це стійка мотиваційна характеристика людини, що формується в процесі розвитку під впливом взаємин з оточенням. Особистісна безпорадність проявляється в замкнутості, емоційній нестійкості, боязкості, песимістичності світосприйняття, схильності до почуття провини, низькій самооцінці та низькому рівні домагань, байдужості, пасивності, відсутності креативності.

Однією з мало вивчених деструкцій є професійне відчуження, що виявляється в байдужості до професійних обов'язків і норм, неприйнятті на себе відповідальності за пошук сенсу діяльності. Наслідками відчуження виступають професійний маргіналізм, спотворення ціннісних норм особистості, замкнутість, тобто втрата професійної ідентичності. Загострення професійного відчуження відбувається за рахунок таких психологічних механізмів: 1) підміна понять і оцінок; 2) самонавіювання: цілеспрямоване прикрашання дійсності; 3) безальтернативність: одномірність, вузькість мислення, прямолінійність аргументації при доведенні своєї позиції, неврахування безлічі інших чинників; 4) закритість: глухота до опонентів, неприйняття критики, некритичність свідомості. Характерними поведінковими ознаками професійної відчуженості є закритість у відносинах із колегами, агресивність, брехня як неусвідомлене спотворення фактів, перебільшення своїх заслуг та цинізм. Усе це робить суб'єкта функціонально непридатним до виконання діяльності (Семиченко, 2015).

Висновки. Узагальнюючи результати теоретичного аналізу наукових джерел, можна вважати, що професійна деструкція виникає як наслідок уже сформованих негативних утворень як у структурі особистості, так і у структурі професійної діяльності. Основними ознаками професійних деструкцій у професійній діяльності є посилення стереотипів, емоційне напруження, зниження рівня професійної активності, посилення різних форм психологічного захисту, посилення незадоволення професією. Найяскравіше професійні деструкції представлені про-

фесійною деформацією, професійно зумовленими акцентуаціями, завченою безпорадністю, професійною відчуженістю та стагнацією.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів розгля-

даної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання щодо теоретичного осмислення та експериментального обґрунтування свідомих та несвідомих механізмів запобігання явищам професійної деструкції суб'єкта діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воляннюк Н.Ю., Ложкін Г.В., Колосов А.Б. Предиктори професійної деформації особистості в спорті. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2020. Випуск 11(40). С. 48–63. URL: [https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11\(40\)-48-63](https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-11(40)-48-63)
2. Колосов А.Б., Воляннюк Н.Ю., Ложкін Г.В. Психологічні детермінанти функціональної неграмотності суб'єкта педагогічної діяльності. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2019. Випуск 7(36). С. 78–97. URL: <https://doi.org/10.32405/2522-9931>
3. Мацегора Я.В. Проблема професійних деструкцій та деформацій працівників правоохоронних органів. *Вісник Національного університету оборони України*, 2013. № 2 (33). С. 247–252.
4. Семиченко В.А. Психологічні зміни педагогічних працівників і їх врахування у професійній підготовці і післядипломній освіті. *Чорноморський національний університет імені Петра Могили*, 2015. С. 17–27. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/metodser/111/3.pdf>
5. Тогобицька В.Д. Психологічні засади професійних деструкцій працівників МНС. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 8. С. 378–383.
6. Buonomo I.; Fatigante M.; Fiorilli C. Teachers' Burnout Profile: Risk and Protective Factors. *Bentham Open*, 2017. № 10. pp. 190–201. URL: <https://doi.org/10.2174/1874350101710010190>
7. Skoryk Y. Prevention of Teachers' Professional Burnout as a Way to Improve the Quality of Higher Education. *American Journal of Educational Research*. 2013. 1 (11). pp. 496–504. URL: <https://doi.org/10.12691/education-1-11-7>
8. Baltes P. B. The aging mind : Potential and limits. *The Gerontologist*, 1993. 33. 580–594 pp.
9. Gross J. J., Carstensen L. L., Pasupathi M., Tsai J., Goettestam-Skorpen C., & Hsu A. Y. C. Emotion and aging: Experience, expression, and control. *Psychology & Aging*, 2006. 12. 590–599 pp.
10. Maslow A. H. *Toward a psychology of being*. 3rd ed. J. Wiley & Sons, 1998 p. 270.
11. Parkman A. The Imposter Phenomenon in Higher Education: Incidence and Impact. Available from: https://www.researchgate.net/publication/306254333_The_Imposter_Phenomenon_in_Higher_Education_Incidence_and_Impact#fullTextFileContent [accessed Nov 02 2023].
12. Volianiuk, N.; Lozhkin, G.; Simkova, I. Fatores de deformação profissional da personalidade dos professores na escola superior da Ucrânia. *Revista Ibero-Americana de Estudos em Educação, Araraquara*, 2022. v. 17, n. 2, p. 1578–1593. DOI: 10.21723/riaee.v17i2.17018 Disponível em: <https://periodicos.fclar.unesp.br/iberoamericana/article/view/17018> Acesso em: 27 set. 2022.